

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

І.Ю. Чубар

старший науковий співробітник

кафедри правового забезпечення

Національного університету оборони України

імені Івана Черняховського

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку все більш актуального значення набуває затвердження таких моральних цінностей як людська гідність, свобода та соціальна справедливість. Це обумовлює посилення уваги до питань забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини в Україні визначено головним обов'язком держави [1]. Разом з цим, необхідно зазначити, що питання забезпечення прав людини нерозривно пов'язані з проблемою їх обмеження. Сам процес функціонування та розвитку суспільства створює ситуації, які вимагають від держави запровадження обмежень стосовно здійснення прав громадян. У тому числі, такі ситуації пов'язані з інтересами національної безпеки держави, здійсненням професійної діяльності відповідних суб'єктів прав. Однією з підстав обмеження прав і свобод громадян України є проходження ними військової служби в добровільному порядку та за призовом. В даному випадку важливо забезпечити застосування обмежень прав військовослужбовців у суворій відповідності до норм міжнародного права та здійснення їх виключно на підставі законів України. Актуальним питанням при встановленні державою обмежень прав військовослужбовців є їх обґрунтованість та домірність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема забезпечення прав людини, порядок їх обмеження завжди знаходилася в полі зору науковців. Методологічні засади концепції прав людини визначені в працях Аристотеля, Гегеля, Канта. Дослідженню даної проблематики присвячені праці багатьох вітчизняних фахівців юриспруденції: М.І. Козюбри, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, А.Ю. Олійника, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, М.І. Хавронюка та інших. Серед російських учених зазначене питання досліджували: С.С. Алексєєв, А.Г. Бережнов, О.А. Лукашова. Проблеми прав та свобод людини велику увагу приділяє міжнародна наукова спільнота, зокрема: А. Брюль, М. Морлок, Ф. Хатлер, К. Хессе.

Однак питання обмеження прав військовослужбовців залишається, до певної міри, осторонь наукових досліджень, розглядається переважно як складова частина їх соціально-правового статусу та на даний час є недостатньо висвітленим. Зміни, що відбулися в законодавчій базі України з питань проходження військової служби також посилюють актуальність проблеми обмеження прав військовослужбовців.

Метою статті є дослідження впливу фактора проходження військової служби на встановлення обмежень прав військовослужбовців, визначення

цілей обмеження їх прав та окреслення проблемних питань, які виникають у процесі застосування обмежень прав військовослужбовців в Україні.

Основні результати дослідження. Проходячи військову службу громадяни України зазнають окремі обмеження щодо реалізації своїх конституційних прав. Ці обмеження обумовлені специфікою військової служби та ґрунтуються на нормах міжнародного права.

Розгляд встановлених законодавством України обмежень прав військовослужбовців доцільно проводити в контексті існуючої системи прав людини. При однакових підходах щодо визначення переліку основних прав людини існують певні розбіжності стосовно класифікації їх по групах. Наприклад, О.Ф. Скакун визначає таку систему прав: особисті (громадянські) права; політичні права; економічні права; соціальні права; екологічні права [2]. П.М. Рабінович окремо не виділяє групу соціальних прав за рахунок включення їх складових до групи особистісних і економічних прав [3, с. 24]. Автор дотримується думки про необхідність розгляду соціальних прав людини як окремої групи прав. Вона включає: права щодо підтримання гідного рівня життя для себе та своєї сім'ї; права щодо здійснення особою трудової діяльності; права щодо здійснення соціального захисту особи [4, с. 42].

Особливий характер військової служби, яка здійснюється з метою оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і незалежності, в першу чергу позначається на обмеженні військовослужбовців у політичних та соціальних правах.

Аналіз політичних прав військовослужбовців свідчить, що вони не обмежені як в активному, так і в пасивному виборчому праві. Військовослужбовці мають право приймати участь у всеукраїнському і місцевих референдумах, обирати та бути обраними до відповідних місцевих рад та Верховної Ради України. При цьому завдання державних органів полягає в забезпеченні вільного волевиявлення військовослужбовців під час виборів. Обмеження щодо участі військовослужбовців у виборчому процесі спрямовані на недопущення політизації військових колективів та створення однакових умов стосовно пропаганди передвиборних програм політичних партій і окремих кандидатів.

Законодавство України дозволяє особі суміщати виконання функцій у виборному органі держави та військовослужбовця на строк виконання депутатських повноважень [5, с. 14]. Для забезпечення політичної нейтральності військовослужбовців та у зв'язку з поступовим переходом до системи комплектування Збройних Сил України за контрактним принципом, набуттям самою військовою службою строкового характеру, доцільно на законодавчому рівні розглянути питання щодо тимчасового припинення громадянином статусу військовослужбовця на період його обрання до виборних органів держави. Такі обмеження передбачені в положеннях конституцій ряду Європейських країн. Наприклад, відповідно до параграфу 20 глави 2 Конституції Угорської Республіки депутатом Державних зборів не може бути кадровий військовослужбовець зі складу органів збройних сил, поліції та охорони громадського порядку. Стаття 56 конституції Греції передбачає, що офіцери збройних сил та органів безпеки не можуть бути кандидатами в депутату і обиратися депутата-

ми Парламенту, якщо вони до моменту висування своєї кандидатури не підуть у відставку. Конституція Республіки Польща в ст. 103 забороняє військовослужбовцям, які знаходяться на дійсній військовій службі обиратися депутатами Сейму та Сенату [6].

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям заборонено бути членами будь-яких політичних партій або організацій чи рухів. Разом з тим у законі не міститься положень, що забороняють військовослужбовцям брати участь у їх діяльності. Законодавство не містить обмежень щодо участі військовослужбовців у публічних заходах в залежності від їх цілей, у тому числі і політичних. У зв'язку з відсутністю в законодавстві таких заборон можна визнати, що військовослужбовці мають можливість у позаслужбовий час брати участь у діяльності політичних партій, організацій, рухів. Такий підхід не дозволяє забезпечити принцип політичного нейтралітету військовослужбовців, не є виправданим з точки зору політичної безпристрасності армії і потребує внесення відповідних змін до законодавства. Тим більш, що обмеження військовослужбовців в політичних правах не суперечить нормам міжнародного права. Стаття 22 Пакту про громадянські і політичні права не забороняє введення обмежень стосовно прав людини на свободу асоціацій для осіб, що входять до складу збройних сил та поліції [7]. Ступінь застосування обмежень до збройних сил та поліції визначається національним законодавством кожної країни [8].

Обмеження соціальних прав військовослужбовців у першу чергу стосуються права щодо здійснення військовослужбовцем інших видів трудової діяльності, крім проходження військової служби. Дані обмеження встановлені для забезпечення інтересів держави у сфері оборони. Військовослужбовець зобов'язаний в першу чергу займатися виконанням своїх службових обов'язків, а військова служба повинна забезпечити йому гідне існування. Інші заняття не можуть бути для нього вагомим джерелом задоволення соціально-побутових потреб.

Питання заборони для військовослужбовців інших видів трудової діяльності, крім проходження військової служби, на даний час врегульовано Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». Відповідно до положень Закону військовим посадовим особам Збройних Сил України забороняється займатися підприємницькою діяльністю та іншою оплачуваною діяльністю. При цьому саме поняття військової посадової особи доволі розмите і фактично охоплює всіх військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової військової служби.

При цьому виникає питання, яка додаткова діяльність дозволена для військовослужбовців? Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» до такої діяльності відносить викладацьку, наукову і творчу діяльність, медичну практику, інструкторську та суддівську практику із спорту. Не може розглядатися як порушення вимог даного закону зайняття військовослужбовцями такими видами діяльності, наприклад, як хобі, тобто виготовлення предметів не для продажу, обміну, використання як застави тощо, а лише для власного споживання.

Такий підхід не в повній мірі відповідає світовій практиці та занадто обмежує військовослужбовців у задоволенні своїх матеріальних потреб у сучасних непростих економічних умовах. Наприклад, офіцерам збройних сил США забороняється: займатися підприємницькою діяльністю; працювати в комерційних організаціях, коли для цього потрібно відлучатися з місця служби або це призводить до створення інших перешкод в проходженні служби; бути консультантом приватних фірм по питанням, що зачіпають інтереси держави; приймати подарунки за роботу в позаслужбовий час в державних установах; приймати грошову винагороду від приватних осіб та організацій, що мають ділові відносини з Міністерством оборони. В інших випадках офіцер може займатися бізнесом, разом з цим така діяльність не заохочується командуванням. Рядовий та сержантський склад збройних сил США можуть працювати в позаслужбовий час, у тому числі і в комерційних структурах, якщо це не заважає проходженню служби. Військовослужбовці збройних сил ФРН мають право займатися додатковою оплачуваною роботою, але при цьому вони повинні отримати дозвіл командування. Дозвіл надається в тому випадку, коли це не перешкоджає військовій службі. Французькі військовослужбовці можуть працювати у вільний від служби час, коли це не заважає інтересам служби. Про входження до керівних органів комерційних та некомерційних структур вони повинні доповісти командуванню [9].

Таким чином, визначені обмеження для військовослужбовців щодо можливості займатися іншими видами трудової діяльності, крім військової служби, дають підстави стверджувати про те, що в Україні законодавець встановив надмірні заборони стосовно реалізації даних соціальних прав військовослужбовців.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» забороняє військовослужбовцям організацію страйків та участь у їх проведенні. Заборона на участь військовослужбовців у страйках визначається специфікою військової служби як особливого виду державної служби. Такою нормою закону визначено неприпустимість використання страйку як форми захисту своїх економічних прав під час проходження військової служби. Здійснюючи заборону на участь військовослужбовців у страйках законодавство передбачає можливість оскарження неправомірних рішень та дій відповідно до законів, статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових актів. Стаття 55 Конституції України гарантує військовослужбовцям право на оскарження в суді рішень, дій та бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Військовослужбовцям надається право звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також до відповідних міжнародних судових установ. Разом з тим, скарги військовослужбовців, пов'язані із проходженням служби, подаються, розглядаються і вирішуються у відповідності з Дисциплінарним Статутом Збройних Сил України та Статутом внутрішньої служби, якими передбачено певні особливості щодо порядку їх надання і вирішення. В даних випадках на незаконні дії чи розпорядження командирів військовослужбовець подає скаргу безпосередньому

начальнику тієї особи, чию дію він оскаржує, а якщо особа, по чій вині порушені права, невідома, то скарга подається по команді. Заборонено подавати скарги під час бойового чергування, в добовому наряді та під час занять.

Відповідно до законодавства України військовослужбовці та члени їх сімей можуть створювати свої громадські об'єднання та бути їх членами. Їх діяльність також може бути спрямована на захист соціальних прав військовослужбовців, а співпраця з Міністерством оборони України сприяє ефективності такого захисту. При цьому громадські організації військовослужбовців не повинні втручатися в професійну компетенцію Міністерства оборони.

Розглядаючи обмеження, що стосуються групи особистих прав людини необхідно зазначити, що в законодавстві України не має прямої заборони на реалізацію військовослужбовцями конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Разом з тим реалізація військовослужбовцями цих прав не повинна порушувати норми законодавства стосовно збереження державної таємниці. Також військовослужбовці не повинні обговорювати та піддавати критиці накази командирів і начальників.

З метою забезпечення політичного нейтралітету армії на законодавчому рівні доцільно більш чітко визначити обмеження прав військовослужбовців стосовно розповсюдження політичних поглядів. Прикладом може бути ст. 17 «а» Конституції ФРН, яка зазначає, що законами про військову та службу, що її заміщує можуть бути встановлені обмеження щодо права виказувати і розповсюджувати свої погляди усно, письмово та шляхом зображень для осіб, які проходять таку службу. Аналогічні обмеження для військовослужбовців встановлені в конституції Греції, де стаття 29 якої забороняє військовослужбовцям у будь-яких формах висловлювання в підтримку політичних партій [6].

Серед особистих прав людини важливе місце займає право на вільне пересування як в середині країни громадянства, так і за її межі. Аналіз положень законодавства України щодо обмеження свободи пересування військовослужбовців дозволяє стверджувати про те, що військовослужбовці, крім військовослужбовців строкової служби, мають право вільного пересування територією України у вихідні, святкові та неробочі дні. В робочі дні відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України виїзд військовослужбовців за межі гарнізону здійснюється з дозволу командира військової частини. Також військовослужбовці мають рівне право з іншими громадянами України на виїзд за кордон у порядку, встановленому законом. При реалізації права виїзду військовослужбовців за кордон законодавство встановлює відповідний порядок виїзду. Закон вимагає від військовослужбовця ставити до відома командира про своє бажання виїхати за межі України.

Висновок. Метою обмеження прав і свобод військовослужбовців є забезпечення їх ефективної службової діяльності, встановлення перепон щодо можливих зловживань під час службової діяльності та створення умов щодо незалежності службової діяльності від впливу сторонніх чинників, які не пов'язані з військовою службою. Визначені законодавством України обмеження прав військовослужбовців не суперечать міжнародним нормативно-право-

вим актам та в цілому відповідають світовій практиці щодо обмеження прав військовослужбовців. Разом з тим, на законодавчому рівні потребують удосконалення питання, що стосуються обмеження політичних прав військовослужбовців щодо забезпечення їх політичного нейтралітету та лібералізації обмежень на заняття іншими видами трудової діяльності у позаслужбовий час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. – К. : Велес - 2006.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. / [пер. з рос.]. – Харків : Консул, 2008.
3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. – вид. 9-е, зі змінами. – Львів : Край, 2007.
4. Волкова О.М. Соціальні права особи: питання теорії: Автор. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 15, ст. 190, зі змінами.
6. Конституции государств Европы: В 3 т. – Т. 1 / Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова. – М. : Изд-во «Норма», 2001.
7. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права. Довідник з міжнародно-правових актів щодо засад демократії і прав людини. – К., 2001.
8. Конвенция о свободе ассоциации и защите права на организацию № 87. Конвенции и рекомендации, приняты Международной конференцией труда, 1919-1966 гг., Женева, МБТ, 1983 год.
9. Кудашкин А.В. Военная служба в Российской Федерации: теория и практика правового регулирования. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2003.

Чубар І.Ю. Обмеження прав громадян України під час проходження військової служби

Стаття присвячена дослідженню впливу фактора проходження громадянами України військової служби на обмеження їх прав, проблемним питанням, що виникають у ході застосування визначених законодавством обмежень прав військовослужбовців в Україні.

Ключові слова: права людини, політичні права, соціальні права, військовослужбовці, обмеження прав військовослужбовців.

Чубарь И.Ю. Ограничения прав граждан Украины в ходе прохождения воинской службы

Статья посвящена исследованию влияния фактора прохождения воинской службы гражданами Украины на ограничения их прав, проблемных вопросов, возникающих в ходе применения определенных законодательством ограничений прав военнослужащих в Украине.

Ключевые слова: права человека, политические права, социальные права, военнослужащие, ограничение прав военнослужащих.

Chubar I.U. Limitations of rights for the citizens of Ukraine during military service

The article is sanctified to research of influence of factor of the military serving as the citizens of Ukraine on limitations of their rights, problem questions arising up during application of limitations of rights for servicemen in Ukraine.

Keywords: human rights, political rights, social rights, servicemen, limitation of rights for servicemen.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2014.